

δεν είναι εύκολο να παραπέμψουμε σε συνήθη αντικείμενα, το ερώτημα για την ουσία των επιστημών αυτών δεν αποσαφηνίζεται στο εσωτερικό των ιδίων των επιστημών με βάση τις δικές τους μεθόδους, αλλά κάθε απόπειρα αποσαφήνισής του τις ξεπερνάει, ανήκει στην αρμοδιότητα της φιλοσοφίας (παραδείγματα: Einstein, Frege, Hilbert, Goedel). Αντίθετα, στο ερώτημα τι είναι η φιλοσοφία, η απάντηση μπορεί να δοθεί μονάχα στο πλαίσιο κάθε φορά μιας ορισμένης φιλοσοφίας όπου το αντικείμενο ορίζεται εξ αρχής. Πράγματι, αν ανατρέξουμε στην ιστορία της φιλοσοφίας, θα διαπιστώσουμε ότι κάθε μεγάλος φιλόσοφος ορίζει εκ νέου τι είναι η φιλοσοφία, έτσι ώστε να μη βρίσκονται σε συμφωνία μεταξύ τους ούτε να μπορούν να συμπεριλάβουν οι διάφοροι αυτοί ορισμοί της φιλοσοφίας ό,τι εμφανίστηκε στο παρελθόν ως φιλοσοφία. Παρακάτω δίνω ορισμένα παραδείγματα.

Πλάτων: Φιλόσοφοι μὲν οἱ τοῦ ἀεὶ κατὰ ταῦτα ὡσαύτως ἔχοντος δυνάμενοι ἐφάπτεσθαι... Τοῦτο ... τῶν φιλοσόφων φύσεως περὶ ὁμολογήσθω ἡμῖν ὅτι μαθημάτων γε ἀεὶ ἐρώσιν ὃ ἂν αὐτοῖς δηλοῖ ἐκείνης τῆς οὐσίας τῆς ἀεὶ οὐσης καὶ μὴ πλανωμένης ὑπὸ γενέσεως καὶ φθορᾶς... Ὅ γε ὄντως φιλομαθῆς πρὸς τὸ ὄν πεφυκὼς εἴη ἀμιλλᾶσθαι καὶ οὐκ ἐπιμένει ἐπὶ τοῖς δοξαζομένοις εἶναι πολλοῖς ἐκάστοις, ἀλλ' ἴοι καὶ οὐκ ἀμβλύνειτο οὐδ' ἀπολήγοι τοῦ ἔρωτος, πρὶν αὐτοῦ ὃ ἔστιν ἐκάστον τῆς φύσεως ἀψασθαι ὃ προσήκει ψυχῆς ἐφάπτεσθαι τοῦ τοιούτου -προσῆκει δὲ συγγενεῖ- ὃ πλησιάσας καὶ μιγεῖς τῷ ὄντι ὄντως, γεννήσας νοῦν καὶ ἀλήθειαν, γνοίη τε καὶ ἀληθῶς ζῶη (Πολιτεία, VI, 484-90).

Φιλόσοφοι είναι όσοι μπορούν να συλλαμβάνουν εκείνο που από κάθε άποψη μένει πάντα अपαράλλαχτα αμετάβλητο... Οι φιλόσοφοι έχουν πάντοτε έρωτα να μαθαίνουν οτιδήποτε τους αποκαλύπτει κάτι για εκείνη την ουσία που υπάρχει πάντα και που η γένεση και η φθορά δεν την πηγαίνουν ποτέ εδώ και πότε εκεί... Οποιος αληθινά ποθει τη μάθηση, είναι από τη φύση του πλασμένος να αγωνίζεται να αγγίξει αυτό που έχει υπόσταση, το ον, και δεν στέκεται σε πολλά επί μέρους πράγματα, τα οποία θεωρούνται υπαρκτά, αλλά ακολουθεί τον δρόμο του, κι ο έρωτάς του για το ον δεν χάνει τη δύναμή του ούτε ξεθιμαίνει προτού ο ίδιος αγγίξει τη φύση κάθε πραγματικής οντότητας διαμέσου εκείνου του μέρους της ψυχής του, στο οποίο ταιριάζει να έρχεται σε επαφή με ένα τέτοιο πράγμα - και ταιριάζει στο συγγενικό - έτσι

που, με την προσέγγιση του αληθινού όντος και τη συνένωσή του με αυτό, αφού γεννηθούν νους και αλήθεια, να κατακτήσει τη γνώση και την αληθινή ζωή (Βλ. Πλάτων, Πολιτεία, εισαγ. σημείωμα - μετάφραση - ερμην. σημειώματα Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, Αθήνα, Εκδ. Πόλις, 2002).

Ο Πλάτων χαρακτηρίζει επίσης την αληθινή φιλοσοφία ως την του ὄντος θήραν (Φαίδων, 66c2), ως ψυχῆς περιαγωγὴν ἐκ νυκτερινῆς τινος ἡμέρας εἰς ἀληθινὴν, τοῦ ὄντος οὐσαν ἐπάνοδον (ένα πέρασμα της ψυχῆς από κάποια ημέρα σκοτεινή σαν νύχτα σε μια αληθινή ημέρα, μια επιστροφή στο αληθινό ον) (Πολιτεία, 521c6-7).

Αριστοτέλης: Ὅ γὰρ τὸ ἐπίστασθαι δι' αὐτὸ αἰρούμενος τὴν μάλιστα ἐπιστήμην μάλιστα αἰρήσεται, τοιαύτη δ' ἐστὶν ἢ τοῦ μάλιστα ἐπιστητοῦ, μάλιστα δὲ ἐπιστητὰ τὰ πρῶτα καὶ τὰ αἴτια διὰ γὰρ ταῦτα καὶ ἐκ τούτων τὰλλα γνωρίζεται, ἀλλ' οὐ ταῦτα διὰ τῶν ὑποκειμένων. Ἀρχικωτάτη δὲ τῶν ἐπιστημῶν, καὶ μᾶλλον ἀρχικὴ τῆς ὑπηρετούσης, ἢ γνωρίζουσα τίνος ἔνεκέν ἐστι πρακτέον ἐκάστον τοῦτο δ' ἐστὶ τὰγαθὸν ἐκάστον, ὅλως δὲ τὸ ἄριστον ἐν τῇ φύσει πάση... Δεῖ γὰρ ταῦτην τῶν πρώτων ἀρχῶν καὶ αἰτίων εἶναι θεωρητικὴν (Μετὰ τα φυσικά, 982a-982b).

Γιατί εκείνος που προτιμά την επιστήμη (γνώση) για χάρη της ίδιας της επιστήμης (γνώσης), θα προτιμήσει την πιο τέλεια γνώση κι αυτή είναι η γνώση του κατεξοχήν επιστητού και κατεξοχήν επιστητά είναι οι πρώτες αρχές και αιτίες, γιατί μέσω αυτών και ξεκινώντας από αυτές γνωρίζονται και τα άλλα, όχι όμως αυτές μέσω εκείνων που υπάγονται ως τα επιμέρους σ' αυτές. Κι εκείνη είναι η ύψιστη επιστήμη που γνωρίζει για ποιο λόγο πρέπει καθετί ναπραχθεί κι αυτό είναι το αγαθό για καθετί ξεχωριστά και γενικά το άριστο μέσα σ' όλη τη φύση... Γιατί πρέπει αυτή (ενν. η φιλοσοφία) να εξετάζει τις πρώτες αρχές και αιτίες.

Descartes (Principia, Oeuvres, έκδ. Ch. Adam-P. Tannery, IX, 2): «Θα ήθελα εδώ προπάντων να εξηγήσω τι είναι η φιλοσοφία αρχίζοντας από τα πιο απλά πράγματα, όπως είναι ότι η λέξη "φιλοσοφία" σημαίνει τη σπουδή της σοφίας κι ότι με τη σοφία δεν εννοώ μόνο τη σύνεση στην καθημερινή ζωή αλλά και μια τέλεια γνώση όλων των πραγμάτων που μπορεί να γνωρίζει κανείς τόσο για τον προσανατολισμό του στη ζωή όσο και για τη διατήρηση της υγείας του και για την εφεύρεση

όλων των τεχνών. Θα ήθελα παραπέρα να εξηγήσω ότι, προκειμένου η γνώση αυτή να υπηρετήσει τους σκοπούς αυτούς, είναι αναγκαίο να την συναγάγουμε από τα πρώτα αίτια. Οποιοσδήποτε συνειδητά προσπαθεί να αποκτήσει τη γνώση αυτή (κι αυτό στην κυριολεξία σημαίνει φιλοσοφία), πρέπει ν' αρχίσει με την έρευνα των πρώτων αυτών αιτιών, δηλαδή των αρχών. Σχετικά με τις αρχές αυτές θα πρέπει να ισχύουν δύο βασικοί όροι: α) θα πρέπει να είναι αμφιβάλλει για την αλήθεια τους, ανθρώπινο πνεύμα να μην μπορεί να αμφιβάλλει για την αλήθεια τους, ενόσω τις μελετά προσεκτικά και β) θα πρέπει να εξαρτάται απ' αυτές η γνώση των άλλων πραγμάτων κατά τέτοιο τρόπο ώστε τις αρχές να μπορούμε να τις γνωρίσουμε δίχως τη γνώση τους, ενώ τα άλλα πράγματα δεν μπορούμε αντίστροφα να τα γνωρίσουμε δίχως αυτές. Πρέπει σύμφωνα με τα παραπάνω να προσπαθήσουμε να συναγάγουμε από τις αρχές αυτές τη γνώση των πραγμάτων που εξαρτώνται από αυτές κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να μην υπάρχει σ' όλη την αλυσίδα της παραγωγής τίποτε που να μην είναι τελείως σαφές».

Kant (A.A. IX, 24c): «Η φιλοσοφία είναι η ιδέα μιας τέλει σοφίας, η οποία μας δείχνει τους έσχατους σκοπούς του ανθρώπινου λόγου... Φιλοσοφία μπορεί να ονομάσει κανείς μια επιστήμη των ανώτατων αρχών χρήσης του λόγου μας... Την περιοχή της φιλοσοφικής προβληματικής μπορούμε να τη συνοψίσουμε στα εξής τέσσερα ερωτήματα:

1. Τι μπορώ να γνωρίσω;
2. Τι οφείλω να πράττω;
3. Τι μου επιτρέπεται να ελπίζω;
4. Τι είναι ο άνθρωπος;

Στο πρώτο ερώτημα απαντά η Μεταφυσική, στο δεύτερο η Ηθική, στο τρίτο η Θρησκεία και στο τέταρτο η Ανθρωπολογία».

Hegel (*Grundlinien der Philosophie des Rechts*): «Η φιλοσοφία είναι η εποχή της βαλμένης σε έννοιες».

Schopenhauer (*Parerga und Paralipomena, I*): «Η φιλοσοφία είναι η ικανοποίηση της πολύτιμης εκείνης ανάγκης την οποία ονομάζω μεταφυσική ανάγκη και την οποία η ανθρωπότητα την αισθάνεται βαθιά και έντονα σ' όλες τις εποχές».

Popper (*Logik der Forschung, XXV*): «Όλοι οι άνθρωποι έχουν μια φιλοσοφία είτε το ξέρουν είτε όχι. Κι αν δεχθούμε ότι οι φιλοσοφίες μας δεν έχουν μεγάλη αξία, ωστόσο ασχούν φοβερή επίδραση στη σκέψη και στις πράξεις μας. Έτσι είναι αναγκαίο να εξετάσουμε κριτικά τις φιλοσοφίες μας. Αυτό είναι το έργο της φιλοσοφίας... Όπως ο καθένας μας έχει τη φιλοσοφία του, έχει επίσης -συνήθως μη συνειδητά- και τη γνωσιοθεωρία του και πολλά συνηγορούν υπέρ της άποψης ότι οι γνωσιοθεωρίες ασχούν αποφασιστική επίδραση στις φιλοσοφίες μας. Το βασικό ερώτημά της είναι: μπορούμε να γνωρίσουμε εν γένει κάτι; Η απάντηση δεν είναι πεσιμιστική, σχετικιστική ή σκεπτικιστική: δείχνει ότι μπορούμε να διδαχθούμε από τα λάθη μας. Μια προσέγγιση της αλήθειας είναι δυνατή. Αλλά δίνω και μιαν απάντηση στον γνωσιοθεωρητικό οπτιμισμό: βέβαιη γνώση δεν είναι για μας εφικτή. Η γνώση μας είναι κριτική εικασία: ένα δίχτυ υποθέσεων, ένα πλέγμα εικασιών!»

Kierkegaard (*Die Krankheit zum Tode*): «Στην Ελλάδα, την εποχή της νεότητας της φιλοσοφίας, η δυσκολία συνίστατο στη σύλληψη του αφηρημένου και στην εγκατάλειψη της ύπαρξης... Σήμερα είναι αντίστροφα δύσκολο να προσεγγίσουμε την ύπαρξη... Η φιλοσοφία είναι η αποκάλυψη της ύπαρξης».

Feuerbach (*Grundsätze der Philosophie der Zukunft*): «Η νέα φιλοσοφία είναι η ολοκληρωτική, απόλυτη και η δίχως αντιφάσεις διάλυση της θεολογίας στην ανθρωπολογία».

Marx: «Η φιλοσοφία είναι κριτική που ζητεί επίμονα την πραγμάτωσή της... η φιλοσοφία δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί, αν δεν καταργηθεί το προλεταριάτο, το προλεταριάτο δεν μπορεί να καταργηθεί, αν δεν πραγματοποιηθεί η φιλοσοφία» (*Thesen über Feuerbach*).

Nietzsche (*Vorreden-Material 1885-88*): «Η φιλοσοφία είναι η τέχνη της δυοπιστίας».

H. Cohen (*Logik der reinen Erkenntnis*): «Έργο της φιλοσοφίας είναι να κατανοήσει τις προϋποθέσεις της επιστήμης και του πολιτισμού εν γένει».

Frege (Begriffsschrift): «Έργο της φιλοσοφίας είναι να σπάσει την κυριαρχία της λέξης πάνω στο ανθρώπινο πνεύμα αποκαλύπτοντας τις πλάνες που συχνά γεννά αναπόφευκτα η γλωσσική χρήση αναφορικά με τις σχέσεις των εννοιών, απελευθερώνοντας τη σκέψη από αυτό με το οποίο είναι βεβαρημένο το γλωσσικό μέσο έκφρασης».

Albert Camus (Ο μύθος του Σισύφου): «Αλήθεια, ένα μόνο σοβαρό φιλοσοφικό πρόβλημα υπάρχει: η αυτοκτονία. Η κρίση πως η ζωή αξίζει ή δεν αξίζει να τη ζει κανείς, είναι και η απάντηση στο βασικό ερώτημα της φιλοσοφίας. Τα υπόλοιπα -αν ο κόσμος είναι τρισδιάστατος, αν το πνεύμα έχει εννιά ή δώδεκα κατηγορίες- έρχονται σε δεύτερη μοίρα».

Wittgenstein (Tractatus logico-philosophicus: Η φιλοσοφία είναι κριτική της γλώσσας (40031): «Σκοπός της φιλοσοφίας είναι η λογική διασάφηση των σκέψεων. Η φιλοσοφία δεν είναι διδασκαλία, αλλά δραστηριότητα. Ένα φιλοσοφικό έργο ουσιαστικά αποτελείται από διευκρινίσεις. Το αποτέλεσμα της φιλοσοφίας δεν είναι "φιλοσοφικές προτάσεις", αλλά η διασάφηση προτάσεων. Η φιλοσοφία πρέπει να αποσαφηνίζει και να οριοθετεί αυστηρά τις σκέψεις που συνήθως είναι, θα λέγαμε, θολές και συγκεχυμένες» (4.112).

Φιλοσοφικές έρευνες: «Η έρευνά μας [ενν. η φιλοσοφία] είναι μια γραμματική έρευνα. Αυτή φωτίζει το πρόβλημά μας, καθόσον παραμερίζει τις παρανοήσεις. Παρανοήσεις που αφορούν στη χρήση των λέξεων που προκαλούνται, μεταξύ άλλων, από ορισμένες αναλογίες ανάμεσα σε μορφές έκφρασης που ανήκουν σε διαφορετικές περιοχές της γλώσσας μας» (§ 290). «Την ουσία την εκφράζει η γραμματική ... Τι είδος αντικείμενο είναι κάτι, αυτό το λέει η γραμματική (Θεολογία ως γραμματική)» (§ 373). «Ποιος είναι ο σκοπός σου στη φιλοσοφία; - Να δείξω στη μύγα τη διεξοδο από την παγίδα» (§ 309).

M. Schlick (Die Wende der Philosophie): «Κάθε επιστήμη είναι ένα σύστημα γνώσεων, δηλαδή αληθών εμπειρικών προτάσεων και η ολότητα των επιστημών, συμπεριλαμβανομένων των αποφάνσεων της καθημερινής ζωής, είναι το σύστημα των γνώσεων· δεν υπάρχει έξω από το σύστημα αυτό καμιά περιοχή "φιλοσοφικών" αληθειών· η φι-

λοσοφία δεν είναι ένα σύστημα προτάσεων, δεν είναι επιστήμη. Η φιλοσοφία δεν είναι σύστημα γνώσεων αλλά σύστημα ενεργειών, είναι η πνευματική εκείνη δραστηριότητα μέσα από την οποία εξακριβώνεται ή αποκαλύπτεται το νόημα των προτάσεων».

K. Jaspers (Philosophie und Wissenschaft): «Αν ονομάσω π.χ. αντικείμενο της φιλοσοφίας το όλο, τον κόσμο, το *Είναι*, τότε οι λέξεις αυτές, όπως δείχνει η φιλοσοφική κριτική, δεν αφορούν πια κανένα αντικείμενο. Οι φιλοσοφικές μέθοδοι είναι μέθοδοι υπέρβασης του αντικείμενου. Η φιλοσοφία είναι υπέρβαση».

M. Heidegger (Sein und Zeit): «Η οντολογία και η φαινομενολογία δεν είναι δύο διαφορετικοί κλάδοι κοντά σε άλλους κλάδους της φιλοσοφίας. Και οι δύο όροι χαρακτηρίζουν την ίδια τη φιλοσοφία ως προς το αντικείμενο και τον τρόπο πραγμάτευσής του. Η φιλοσοφία είναι καθολική φαινομενολογική οντολογία... ως αναλυτική της ανθρώπινης ύπαρξης».

Όπως βλέπουμε, κάθε φιλόσοφος δίνοντας έναν ορισμό της φιλοσοφίας διατυπώνει στην ουσία τη δική του αντίληψη για τη φιλοσοφία, η οποία δεν συμφωνεί με τις αντιλήψεις άλλων φιλοσόφων. Η φιλοσοφία παρουσιάζει έτσι τούτο το ξεχωριστό γνώρισμα σε σχέση με τις επιστήμες με τη στενότερη σημασία: ανήκει στη δική της αρμοδιότητα να μας πει κάθε φορά τι είναι η ίδια. Με άλλα λόγια, η φιλοσοφία κάνει και τον εαυτό της αντικείμενο θεώρησης, που στο βάθος σημαίνει ότι δεν μπορούμε να σταθούμε έξω από τη φιλοσοφία και να ορίσουμε τι είναι η ίδια. Φιλοσοφούμε κάθε φορά που επιχειρούμε να ορίσουμε τη φιλοσοφία και μπορούμε γι' αυτό να την ορίσουμε με διάφορους τρόπους. Η έννοια της φιλοσοφίας έχει ως εκ τούτου ευρύτερο περιεχόμενο από εκείνο όλων των ορισμών της. Η ιδιόμορφη αυτή κατάσταση θεωρήθηκε ότι μπορεί να αποτελέσει τη βάση για έναν ορισμό της φιλοσοφίας. Η φιλοσοφία δηλαδή ορίζεται ως η επιστήμη που κάνει και τον εαυτό της αντικείμενο θεώρησης.

Ένας τέτοιος ωστόσο παραγωγικός ορισμός της φιλοσοφίας κατά το αριστοτελικό πρότυπο (δίνοντας δηλαδή το γένος και την ειδοποιό διαφορά) δεν λύνει το πρόβλημα, γιατί αφήνει αναπάντητο το κεντρικό ερώτημα αν η φιλοσοφία είναι όντως επιστήμη. Υπάρχουν φιλόσοφοι (π.χ. ο Wittgenstein) που πρεσβεύουν ότι η φιλοσοφία δεν είναι θεωρία αλλά δραστηριότητα, το αποτέλεσμα της οποίας δεν είναι προ-